

TUDOMÁNYOS ÉLET / SCIENTIFIC LIFE

In Memoriam Beluszky Pál
(Szolnok, 1936. XII. 04. – Budapest, 2022. XII. 28.)

In Memoriam Pál Beluszky
(Szolnok, 04. 12. 1936. – Budapest, 28. 12. 2022.)

TIMÁR JUDIT

TIMÁR Judit: tudományos főmunkatárs, Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont, Regionális Kutatások Intézete; 5600 Békéscsaba, Szabó Dezső u.42.; timar.judit@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0002-5275-6905>

JUDIT TIMÁR: senior research fellow, Institute for Regional Studies, Centre for Economic and Regional Studies; Szabó Dezső u. 42., H-5600 Békéscsaba, Hungary; timar.judit@krtk.hu; <https://orcid.org/0000-0002-5275-6905>

Megint elment egy nagy formátumú geográfus. Beluszky Páltól, a KRTK RKI emeritus kutató professzorától nemcsak a hazai település- és történeti földrajz, a regionális tudomány művelői, de történészek, szociológusok és más társadalomkutatók is búcsúznak. Amit ránk hagyott, az csak az igazán nagy elődökéhez mérhető: 86 évesen, a már csupán a képzeletünk formálta térben valahol Mendől Tibor jobbán foglalhatta el méltó helyét.

Sok ezer oldalban felhalmozott tudásanyagát messze nem csak számokból, statisztikákból, felmérésekből építette. Gyerekkori visszaemlékezéseit olvasva szinte biztosak lehetünk abban, hogy kutatói pályája során jól tudta hasznosítani saját tértapasztalatait. Az országos tejszövetkezet szakmai ranglétráját végigjáró édesapját folyamatosan helyezték át a két világháború közt egyre-másra épülő üzemekbe. Így a család vándoréletébe 1936-ban Szolnokon beleszületett Beluszky Pált vitték tovább a szülei Orosházára, majd Szegedre. Az iskoláit már Devecseren kezdte, ahol a cselédgyererek éhezését – s az átvonuló front sokkoló élményeit – megtapasztalva olyan impulzusokat kapott, melyek hatására időskori szakmai interjúiban is egy mélyen érző gyermek szemével tudta láttatni egy uradalom pusztájának mindennapjait (Rácz 2003; Bögre, Kovács 2015a). Nem is beszélve az olyannyira szeretett nagypapjáéknál töltött nyaralások helyszínéről, Piszkéről festett társadalomképről. Nem meglepő, hogy ide képzelte el, s végül itt is találta meg végső nyughelyét. Manapság, amikor megpróbáljuk megérteni a nagyléptékű térfolyamatok és az egyének tértapasztalatainak viszonyát, a legkézenfekvőbb kutatási irányra talán Beluszky Pál jó évtizede tett javaslataiban találhatnánk rá: „Mert vannak ugye nagy elméletek, hogy mi vonzza vagy mi alakítja a migrációt, de hogy ez ténylegesen egy-egy család esetében hogy zajlik le, erről azért keveset

tudunk” (Jankó 2011, 250.). Ahogyan nagyapja jellemzését a középpontba helyezve vázolta fel Piszke társadalomtörténetét, az életközeli leírás egy faluról, módszertani lecke egy komplex megközelítési módról, és izgalmas bepillantás a gyermekkor megélését tudományos ismeretterjesztéssé érlelő társadalomtudós gondolkodásába (Rácz 2003; Jankó 2011; Bögre, Kovács 2015a).

A nagykanizsai és rövid budapesti tartózkodás után következő tiszafüredi középiskolás évek már valódi kutatási terepet jelentettek számára. Debreceni egyetemistaként rendszeresen hazajárt a piacon kikérdezni vevőket és eladókat, s még csak negyedéves volt, amikor Tiszafüred vonzaskörzete címmel 1959-ben a *Jászkunság* folyóiratban megjelent első publikációja. Tanulmányait, fent idézett visszaemlékezéseit ismerve nem meglepő, hogy eredetileg az irodalomelmélet vonzotta, „íráskészséget igénylő foglalkozást” akart választani (Rácz 2003, 6.). Bár az ELTE magyar-újságíró szakára nem sikerült bejutnia, talán többen is egyetértünk abban, hogy mi biztosan sokat nyertünk azzal, hogy végül a debreceni egyetem történelem-földrajz szakára sodorta az élet. Ő a „véletlennek” tulajdonította, hogy pár év berettyóújfalui középiskolai tanárság után 1962-ben TMB-aspiráns lett, majd 1965-ben az akkori „magyar geográfia fellegvárában”, a Földrajztudományi Kutatóintézetben kapott állást. Talán nem venné zokon, ha ezen a ponton vitatkoznék vele. Azt gondolom, a tehetség előbb-utóbb utat tör magának. Lehet, hogy nem a Magyar Földrajzi Társaság középiskolai tanároknak meghirdetett pályázatára a berettyóújfalui vonzaskörzetről, majd a következő évben már az egyetemi doktori disszertációjaként készülő Berettyóújfalui járás agrárföldrajzáról benyújtott munkáival elnyert második, majd első helyezést indította volna el akadémiai pályafutását, de előbb-utóbb biztosan révbe ért volna.

Ilyen „dicsérő szavakat” persze Beluszky Pál sosem mondott volna saját magáról. Nála szerényebb tudóst (ő inkább mondott volna „kutatót”) ebben a szakmában nem ismertem. Ezt a szerénységet előadásai, kötetlen beszélgetései egyaránt visszaigazolták. Faggathatták bármiről a vele készült számos interjúban, azokban a tárgyilagos önértékelés kapott hangot, melyet a mindig érzékelhető őszinteség tett hitelessé. Kérdezhették tanáraitól, kollégáitól, az átélt történelmi eseményekről, a véleményében annak az embernek a gondolatait látjuk visszaköszönni, aki ő egykoron volt. Ha az eltelt idő távlatából már másként látta a dolgokat, annak kellő önkritikával adott hangot. Bár aktív részese volt, nem tett úgy, mintha előre látta volna például debreceni diákként az 1956-os eseményeket, vagy a rendszerváltás bekövetkeztét. Nem értékelte túl, hogy 1979-ben – a városkörnyékek szervezéséhez szükséges elismert szakértelme miatt – tudományos tanácsadó munkakört kínáltak neki az Államigazgatási Szervezési Intézetben. Épp ellenkezőleg. Később szinte szabadkozva vallotta be, hogy hagyta magát eltéríteni a magasabb jövedelem súlyos érveivel. A szocializmus alatt anyagilag korántsem megbecsült kutatói pozícióban ugyanis hóvégén gyakran kellett szembenéznie megélhetési gondokkal (Rácz 2003; Bögre, Kovács 2015b). Végül mégis visszavezetett az útja az akadémiai világba. Enyedi György hívására 1984-ben a frissen

alapított Regionális Kutatások Központjának kutatója lett, s nyugdíjas koráig ebben az intézményben alkotott. Ez alatt szerezte meg az „MTA földrajztudomány doktora” címet, töltött be fontos akadémiai bizottsági tisztségeket, választotta meg akadémiai közgyűlési képviselőnek a geográfus társadalom, s kapott számos kitüntetést a Széchenyi-díjtól a Magyar Érdemrend Középkeresztjéig.

A magyar geográfia történetében nemigen találunk másik olyan tudóst, mint Beluszky Pál, aki a tanyától a falun, mezővároson át Budapestig minden településtípusról szakavatottan írt, mindenütt otthonosan mozgott, és ezekről összegző, átfogó munkákat adott közre. A hazai társadalomföldrajznak abban az időszakában szocializálódott, amikor az nagyrészt leíró tudományként működött. Miközben ő valóban fontosnak tartotta a megismerésnek ezt a módját, történeti földrajzos vénájának köszönhetően sosem statikusan tekintett a településekre, tájakra, régiókra, és semmiképp sem egy szűk határok közé szorított diszciplína szabta keretek között vizsgálta azokat. Komplex szemlélettel, a szintetizálás igényével, az egész országra kiterjesztve, vagy általános összefüggéseket keresve fogalmazta meg eredményeit. Legnagyobb hatású könyvének – közel félezer hivatkozásával – minden bizonnyal a *Magyarország településföldrajza* tekinthető, ami Mendöl Tibor írásai óta nem olvasható ismereteket gyűjtött egybe. Nyilván nem véletlen, hogy utolsó éveiben is komoly feladatokat kapott *Magyarország Nemzeti Atlasza* szerkesztésében, s örömmel vetette bele magát annak munkálataiba.

A soha meg nem unt olvasáson, adatgyűjtésen túl a nagy tereket „belátó” statisztikai, matematikai módszereket hívott segítségül a hazai települések, különösen a falvak tipizálásához. Mégsem szakították ki a modellalkotások a mindennapi élet valóságából, az emberközelségből – szerette a terepmunkákat is. Számomra például alapmű volt a *Nyíregyháza vonzaskörzete* című, fiatalon írt könyve, amiből a vonzaskörzetek elméleti kérdéseit, az összegyűjthető és saját munkával felmérhető adatbázisokat és módszereket együtt ismerhettem meg. Amikor pedig az így megszerzett tudást a saját terepemen próbáltam alkalmazni, s a piacolók, középiskolások, tehervagonok számlálása közben már nem láttam a fától az erdőt, „Pali” hihetetlen természetességgel, és a rá oly jellemző okos humorral rántott vissza a józan megfigyelő pozíciójába. Világossá tette, néha milyen kézenfekvő lehet egyszerűen csak kimenni a falu végére s megnézni, melyik város irányába van jobban „kitaposva” az út. Több volt ez, mint az ő „vak is látja” módszerének megmutatása. Kutatási szemléletet tanított.

Egyetértek gyakori szerzőtársával, Győri Róberttel (2022) abban, hogy Beluszky Pál legjobb könyve *A Nagyalföld történeti földrajza* volt. Az is kellő érdeklődésre tarthatott volna számot, ha az Alföldről mint kedvenc kutatási tárgyáról összegyűjtött ismeretek rendszerezését írta volna meg. Ezzel a könyvvel azonban sokkal többet adott. Másoknak egy akadémiai székfoglalóhoz elegendő összefüggéseket tárt benne fel. Izgalmas okfejtésekben mutatta be, hogy az Alföldet nem a megkésettsége, elmaradottsága, hanem sajátos, sem a kelet-, sem a nyugat-európaival nem rokonítható társadalomfejlődési útja tette azzá, ami. Már-már

olyan, mintha a tájat és a kutatóját „másságuk” fűzné oly szorosan egymáshoz. Győri Róbert (2022, 4.) szavait kölcsönözve: Beluszky Pál „autonóm személyiség és autonóm alkotó volt, igyekezett megteremteni a kutatói szabadságának a feltételeit, a 'saját tudományát'”. Enyedi György egy beszélgetésünk során azt mondta róla, ő nem a nemzetközi akadémiai diskurzusokból építkezett, de nem is került azok fogságába. Igazi, eredeti gondolkodó volt.

A hazai társadalmi tér kutatása során felvetődő fontos kérdések megválaszolásával pedig végül messze túlépelt a „megismerő” pozíción. Megérteni is akart, sőt, ahogyan ő mondta: „befolyásolni”. Nyilván ez a szándék vezette, amikor alkalmazott kutatásokat végzett, tanácsadást vállalt, vagy akár a budapesti önkormányzat képviselőtestületének tagjaként fogalmazta meg véleményét, javaslatait. Kritikus megközelítése már a hátrányos helyzetű területek 1970-es években zajló vizsgálataiban is tetten érhető volt. Részben talán épp ezért nem látta a kritikai földrajzban az „újdonságot”, amiről izgalmas vitát folytathattam vele e folyóirat hasábjain. Részben pedig azért lehettek fenntartásai, mert – úgy tűnt – nem tartozott azok közé, akik a települések társadalmának problémái mögött húzódó nagyszabású strukturális változások realitásában hisznek, illetve gondolkodnak.

Biztosan hitt azonban a társadalomföldrajz megújíthatóságában. Ennek reményében számos vitát kezdeményezett, nem ritkán sajátosan fanyar humorával tükröt tartva a szakma művelői elé. Bízott az új generációban. Miközben jó pedagógushoz híven kritikával szemlélte a fiatalokat, kiemelte elméleti felkészültségüket. Mint kifejtette: „... a legjobbak szerintem jó irányba fogják a geográfiát lökni. Hozzáteszem, noha én ezekkel az ismeretekkel, képzettséggel már nem rendelkezem, de jóleső érzés látni, hogy ez az ifjú generáció nemcsak ifjú, hanem egy új minőséget képvisel a geográfiában” (Jankó 2011, 246.). Ezen a ponton viszont megint ellentmondanék a szerénységből fakadó ön(le)értékelésének. Miközben egyetértek azzal, hogy el vagyunk maradva az elméletalkotásban, arról is meg vagyok győződve, hogy ezt a feladatot többféle szerepben is segíthetjük megvalósulni. Például úgy is, ahogyan ő a *Tér és Társadalom* főszerkesztőjeként a rendszerváltás éveiben ezt rendszeresen tette. Elég csak fellapozni ennek az időszaknak a folyóiratszámait. Azokban új témák, elméleti megközelítések, példaként állítható progresszív nyugati gondolkodók munkáinak bemutatása, hazai társtudományok izgalmas eredményei jelentek meg, s hogy megjelenhettek, abban komoly szerepe volt az ő tudományos szervezői elképzeléseinek. Itt csak egyetlen példát említve: amerikai tanulmányutamról hazatérve, s az ott felfedezett genderföldrajzban rejlő lehetőségekről beszélgetve vele, ő maga állt elő a javaslattal, hogy szervezzünk meg e témában egy tematikus *TÉT*-számot. Hogy ezzel nemhogy elmaradtunk volna más diszciplínáktól, de 1993-ban hazai viszonylatban úttörők lehettünk egy új kritikai társadalomelmélet megismertetésében, az jelentős részben Beluszky Pálnak is volt köszönhető.

Ne feledjük, az elméleti keretbe foglalt empirikus ismeretek mellett ő szót emelt a művelt olvasóközönségnek szóló közérthető szintézisek megírásáért is. A fiataloktól pedig azt (is) várta, hogy ne törjék meg a szakma folytonosságát, kutakodjanak buzgóbban a régi hazai szakirodalomban, reflektáljanak korábbi írásokra is, mozdítsák elő a tudományág fejlődését újabb és újabb vitákkal (Jankó 2011). Azt hiszem, mi sem lehet méltóbb emlékezés Beluszky Pálra, mint leemelni polcainkról hihetetlenül gazdag munkássága termékeit, megnyitni számítógépeinken írásait, továbbgondolni inspiráló gondolatait.

Kedves Pali, köszönjük, amit tőled tanulhattunk, s amit még a mi tanítványainknak is továbbadhatunk!

Irodalom

- Bögre Zs., Kovács T. (2015a): „Mindig egy kicsit kívülálló voltam.” Bögre Zsuzsanna és Kovács Teréz életút-interjúja Beluszky Pállal. I. *socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 1., 301–328. <https://socio.hu/index.php/so/article/view/500>
- Bögre Zs., Kovács T. (2015b): „Mindig egy kicsit kívülálló voltam.” Bögre Zsuzsanna és Kovács Teréz életút-interjúja Beluszky Pállal II. *socio.hu Társadalomtudományi Szemle*, 4., 194–213. <https://socio.hu/index.php/so/article/view/549>
- Győri R. (2022): Beluszky Pál (1936–2022). *Földrajzi Közlemények*, 4. Megjelenés alatt
- Jankó F. (2011): Véletlenek márpedig nincsenek (?) Interjú Beluszky Pállal. *Tér és Társadalom*, 2., 242–251. <https://doi.org/10.17649/TET.25.2.1826>.
- Rácz L. (2003): ... többnyire azt mondom, geográfus vagyok. Interjú Beluszky Pállal. *Korall: Társadalomtörténeti folyóirat*, 14., 5–28.